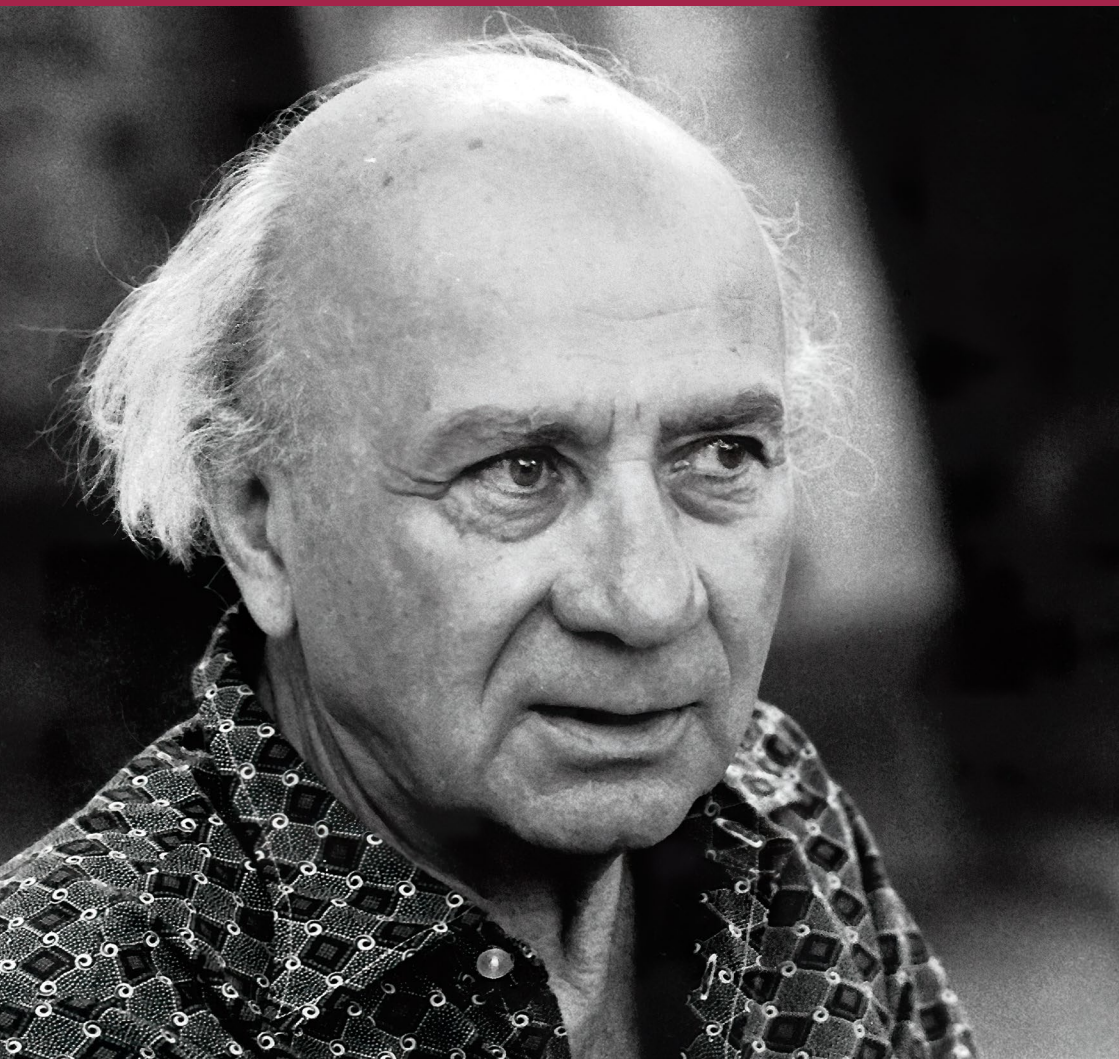

Illyés 120

KONFERENCIA

az MMA Művészetelméleti Tagozatának szervezésében

Pesti Vigadó, a Magyar Művészeti Akadémia székháza
– Sinkovits Imre Kamaraszínpad

2022. szeptember 7–8.

MMA

Illyés 120

Konferencia

a Magyar Művészeti Akadémia

Művészetelméleti Tagozatának

szervezésében

TARTALOM

Beköszöntő.....	6
Program	7
Ács Margit: Felfüggesztett ítélet – Vajon miért befejezetlen Illyés Gyula faluregénye?	12
Kulcsár Szabó Ernő: Illyés Gyula kései pályafordulata	13
Babus Antal: Epizódok Illyés Gyula és Hidas Antal barátságából.	14
Ekler Andrea: Két parabola? Két kísérlet? Németh László: Széchenyi, Illyés Gyula: <i>Fáklyaláng</i>	15
Kodolányi Judit: „...a terv: irodalmi napilapot csinálni”	16
Egyed Emese: Gyerünk vidulni – Illyés Gyula Racine-ként	18
Kulin Borbála: Illyés Gyula elsüllyedt színpada	19
Gróh Gáspár: Illyés Gyula, avagy nemzet a baloldalon	20
Tüskés Anna: Illyés Gyula művei a Nyugat Kiadó gondozásában	21
Bengi László: Irodalomszemléletek összeütközése – Illyés irodalomfogalmának változása Nyugat-beli esszéiben és kritikáiban.	22
Balogh Gergő: A fiatal Illyés Gyula szerelmi költészetéről	23
Vasy Géza: Az Illyés-életmű fogadtatástörténete a 21. században.	26
N. Horváth Béla: Illyés és a hatalom	27
Kovács István: Illyés Gyula: <i>Ozorai példa</i> – vers, színmű, tévéfilm	28
Sturm László: A próbatétel helye, a gyengék igaza (Illyés Gyula <i>Szembenézve</i> című kötete)	29
Mórocz Gábor: Az öregségprobléma alapvonalai Illyés Gyula esszéisztikus írásaiban	30
Bánki Éva: A bizonytalankodás útvesztőiben. Az idős Illyés versnyelvének posztmodern sajátosságairól (<i>Hódolat a szigeti Zrínyinek</i>)	31

Illyés 120

Miért tartottuk fontosnak, hogy egy nem túl kerek évforduló alkalmából konferenciát szervezzünk a 120 éve született Illyés Gyulára emlékezve, életművének fontos fejezeteit vizsgálva? A válasz egyszerű: egy költő, író, akinek életműve korszakokat köt össze és akinek közéleti szerepe megkerülhetetlen, okkal kéne hogy folyamatos figyelmet kapjon.

Mégis: az a gondolkodásmód és irodalmi irány, amelyet Illyés formált és képviselt, ma nincs divatban. Ez talán még nem is lenne olyan nagy baj; divatok jönnek és mennek. Az viszont a szellem válságát mutatja, amikor a divat fontosabb lesz, mint az értékek – és éppen ezt tapasztaljuk.

Illyés Gyula életművének jelentőségét az adja, hogy nem különféle divatokat követve volt korszerű. Ezzel szemben korának alapvető kérdéseit felvetve maga teremtett szellemi divatokat. Verseiben, drámáiban, esszéiben, a népi mozgalom meghatározó gondolkodójaként a magyarság sorskérdéseinek megoldásáért küzdött, miközben tudta: ez a törekvés csak a világra nyitottan, egyetemes távlatban tájékozódva lehet sikeres. E meggyőződés jegyében vallotta: társadalmi igazságtétel nélkül nincs nemzeti igazságtétel – és megfordítva.

Ő maga példát adott az egymás ellen fordított irányok összehétközésére. Voltak (máig vannak), akik ezt az integratív szándékot gyanakvással vagy ellenségesen nézték. Pedig az „Illyés-pörben” sincs helye méltatlan vádaskodásnak.

Bízunk abban, hogy ez a konferencia kellő árnyaltsággal mutatja be és közvetíti a kimagasló jelentőségű életmű nélkülözhetetlen értékeit.

A konferencia szervezői nevében:

Gróh Gáspár
irodalomtörténész

1. Az író hűsége

Levezető elnök: Gróh Gáspár

9.30–9.45	Megnyitó – Illyés Mária
9.50–10.10	Ács Margit: Felfüggesztett ítélet – Vajon miért befejezetlen Illyés Gyula faluregénye?
10.10–10.30	Kulcsár Szabó Ernő: Illyés Gyula kései pályafordulata
10.30–10.50	Hozzászólások
10.50–11.10	<i>Kávészünet</i>
11.10–11.30	Babus Antal: Epizódok Illyés Gyula és Hidas Antal barátságából
11.30–11.50	Ekler Andrea: Két parabola? Két kísérlet? Németh László: <i>Széchenyi</i> , Illyés Gyula: <i>Fáklyaláng</i>
11.50–12.10	Kodolányi Judit: „...a terv: irodalmi napilapot csinálni”
12.10–12.25	Hozzászólások
12.30–13.45	<i>Ebéd</i>

2. A szolgálat nem szolgaság

Levezető elnök: Solymosi-Tari Emőke

13.45–14.05	Egyed Emese: Gyerünk vidulni – Illyés Gyula Racine-ként
14.05–14.25	Kulin Borbála: Illyés Gyula elsüllyedt színpada
14.25–14.45	Gróh Gáspár: Illyés Gyula, avagy nemzet a baloldalon
14.45–15.05	Hozzászólások
15.05–15.25	<i>Kávészünet</i>
15.25–15.45	Tüskés Anna: Illyés Gyula művei a Nyugat Kiadó gondozásában
15.45–16.05	Bengi László: Irodalomszemléletek összeütközése – Illyés irodalomfogalmának változása Nyugat-beli esszéiben és kritikáiban
16.05–16.25	Balogh Gergő: A fiatal Illyés Gyula szerelmi költészetéről
16.25–16.45	Hozzászólások

II. NAP

3. Itt élned kell

Levezető elnök: Pécsi Györgyi

10.00–10.20	Vasy Géza: Az Illyés-életmű fogadtatástörténete a 21. században
10.20–10.40	N. Horváth Béla: Illyés és a hatalom
10.40–11.00	Kovács István: Illyés Gyula: <i>Ozorai példa</i> – vers, színmű, tévéfilm
11.00–11.15	Hozzászólások
11.15–11.30	<i>Kávészünet</i>
11.30–11.50	Sturm László: A próbatétel helye, a gyengék igaza (Illyés Gyula <i>Szembenézve</i> című kötete)
11.50–12.10	Mórocz Gábor: Az öregségprobléma alapvonalai Illyés Gyula esszéisztikus írásaiban
12.10–12.30	Bánki Éva: A bizonytalankodás útvesztőiben. Az idős Illyés versnyelvének posztmodern sajátságairól (<i>Hódolat a szigeti Zrínyinek</i>)
12.30–12.45	Hozzászólások
12.45–12.50	Pécsi Györgyi: Zárszó
12.55–14.10	<i>Ebéd</i>

I. nap, délelőtt

Az író hűsége

Levezető elnök: Solymosi-Tari Emőke

ÁCS MARGIT

író, szerkesztő
az MMA rendes tagja

Felfüggesztett ítélet

Vajon miért befejezetlen Illyés Gyula faluregénye?

Egy 1951-ben készült interjúban említette Illyés Gyula, hogy regényen dolgozik, amely a 30-as évektől kíséri majd a jelenidőig egy falu életét, a címét is közölte: „Ítélet előtt”, de félbe kellett hagynia – nyilatkozta – más, sürgősebb munkák miatt. Illyés Mária szerint, aki a hagyatékban maradt kéziratok között akadt rá a 29, kézzel írt, számozott iskolai füzetre, és az első tíz füzet gépiratos másolatára, ez a sürgősebb feladat a *Fáklyaláng* megírása lehetett. A regény szövegéhez kapcsolódó egyéb füzetek, jegyzetek is előkerültek, tehát Illyés sokáig forgatta a fejében a regény továbbírását.

A regényben Illyés a szülőföldjére települ vissza, érződik a tájleírásokon, a falu jellegzetes figuráinak csipkelődő humorral megrajzolt portréin, a tájnyelv tüntetően bennfentes megidézésén a nosztalgikus otthonosság. Illyés költő létére is vérbeli prózaíróként éri tetten az életfolyamatok és az emberi természet rejtett mozgatórugóit. Nagy tárgyismerettel és lélektani tudással teremti meg azt a bizonyos imaginárius valóságot, amely szociográfiáknál hitelesebben szemlélteti a magyar falu történelmi valóságát. Az öreg kocsmárosné tékozlóan elosztogatja vagyonát a falu határában megtelepült, hótt szegény emberek között, akik rögvést eladják a tárgyakat potom pénzért a falu gazdáinak, és az értelmiségi „elit” sem marad ki a szerzési lázból, miközben mindannyian kinevetik és megvetik az öregasszonyt, és még inkább a lassanként eszelőssé váló menyét, akit ily módon kifoszt a másik eszelős: az osztogató. Az emberi, vagyis társadalmi közeg tehát bántóan kirí e nosztalgikus otthonossággal megidézett világból: önpusztító rögeszmék rabjai, mint a két kocsmárosné, vagy haszonlesők, részvétlenek, könyörtelenek, mint mindenki más a faluban. Csakhogy a maga módján mindenkinek igaza van, és mindenki bűnös is egyben. Milyen ítéletet hozhatott volna felettük az író 1951-ben? Amikor mind a paraszti osztály, mind a középosztály éppen felmorzsolódott a diktatúra brutális lánctalpai alatt?

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

professor emeritus
a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

Illyés Gyula kései pályafordulata

A rendszerváltozásig Illyés Gyula a magyar költészet élő klasszikusának számított: nem volt komoly szakmai fórum, amely megkérdőjelezte volna szilárd helyét újabb líránk élvonalában. Az értékelés nagyjából közmegegyezés-szerűen abban csúcsonyult ki, hogy az avantgarde kezdeteket követő, epikus karakterű közösségi-képviselési költészet kiteljesedése után a 40-es évekre Illyés kezén olyan különleges egyediségű versgrammatika formálódott meg, amely egy olyan – immár összetéveszthetetlen – versbeszédnek lett a hordozója, amelyet a szakkritika a poétikailag sokat ugyan nem mondó, de tartalmilag és szemantikailag jól körülírható „gondolati költészet” fogalmával kezdett jelölni. Illyés a 60-as, 70-es évekre az ilyen típusú nagy verseivel szilárdította meg helyét az akkori magyar költészet élvonalában.

Az 1990-es évekre – de részint már a 80-asokban is – a recepció szemében tulajdonképpen nem ennek a költészeti fajtának a retorikai mintázata vagy poétikai hordképessége vált kérdésessé, hanem inkább drámai dinamikájának szubjektumcentrikus alátámaszthatósága. A kései Illyés lírája így egyre inkább kiszorulni látszott a modern magyar költészet újabb alakulástörténetéből. Az 1968-as *Fekete-fehér* c. kötet (s részint az azt előző *Dőlt vitorla*) nagyon is eredeti poétikai újításai – annak ellenére, hogy Tamás Attila, Lator László vagy Ferencz Győző sokat felismertek belőlük – emiatt lényegében később sem igazán érték el a líraértelmezés érzékenységi küszöbeit. Holott Illyés itt olyan új eredetiségű poétikai eljárásokkal és látásmóddal emelkedett vissza a magyar líra élvonalába, amelyeknek addig alig vagy csak nagyon kevés nyomuk volt a költői életműben. A Szabó Lőrincnél megújult „természetlíra” e változata itt ugyanis olyan különleges kapcsolatba hozza a biosz dinamikájának egyetemleges jelentéspotenciálját a közösségi közlésirányok immár nem képviselési beszédmódjának lehetőségeivel, amelynek sem Pilinszkynél, sem Nemes Nagynál nem találjuk példáit. Az előadás egy-egy részletező értelmezéssel ennek a lírai változatnak a bemutatására tesz kísérletet.

BABUS ANTAL

irodalomtörténész

Epizódok Illyés Gyula és Hidas Antal barátságából

Ha valaki meghallja Illyés Gyula nevét, legelőször minden bizonnyal az *Egy mondat a zsarnokságról* és a népi írók mozgalma jut az eszébe. Hidas Antal nevének említésére – már ha egyáltalán ez a név ma még bárkinek bármit is mond – a kommunista mozgalom, a szocialista realizmus és a *Vörös Csepel* merül fel emlékeinkből.

1919-ben kamaszként mindketten hitet tettek a Tanácsköztársaság mellett, mindketten Kassák köréhez tartoztak, de utána elváltak útjaik: Illyés Párizsba, Hidas pedig Moszkvába ment. Illyés 1926-ban, Hidas 1959-ben tért haza, és 1959-ig mindössze háromszor váltottak szót egymással. Hidas mindvégig rendületlenül kommunistának, internacionalistának vallotta magát, Illyés baloldali érzelmű volt és maradt, de a nehéz időkben is vállalta a nemzeti értékeket, felemelte szavát, előbb a parasztságért, majd a határon túli magyarokért is. A két értékrendet egy világ választja el egymástól, ennek ellenére Illyést és Hidast baráti viszony fűzte egymáshoz, Illyés mondta az egyik gyászbeszédet Hidas koporsójánál.

Előadásomban arra keresem a választ, hogy milyen stációkon ment keresztül ez a kapcsolat, milyen kompromisszumok árán sikerült megőrizni ezt a furcsa barátságot.

EKLER ANDREA

kritikus, szerkesztő

Magyar Napló

Két parabola? Két kísérlet?

Németh László: Széchenyi, Illyés Gyula: Fáklyaláng

Németh László *Széchenyi* és Illyés Gyula *Fáklyaláng* című drámáinak komparatistikai értelmezése során a magyar történelmi drámaírás útkeresésének, megújulásának lehetőségeit vizsgálom.

A műfaji megjelölések: történelmi paraboladráma, vitadráma stb. a műfaj és értelmezés összefüggéseire irányítják a figyelmet. A precedens értékű történelmi személyek, tematikák a dráma idő- és térrelációi tekintetében vetnek fel kérdéseket.

Németh László drámaelméleti munkáiban egyrészt felvázolja a dráma megújításának lehetőségeit, másrészt saját drámakoncepcióját, dramaturgiáját. A Széchenyi a hozzá kapcsolódó nagy tanulmány szempontjából is rendhagyó mű. Széchenyi dilemmája, tragédiába forduló helyzet- és sorsanalízisének megjelenítése más teoretikus problémákat is felvet.

Illyés Gyula *Fáklyalángja* egy, a történelem során újra és újra előkerülő dilemmát jelenít meg, a szabadságharc utolsó napjaiban Kossuth és Görgey vitájának, összecsapásának példájában. A szövegváltozatok és a drámához kapcsolódó „utójáték” az újraírás és a struktúra tekintetében befolyásolja az értelmezés lehetőségeit, amely újabb elméleti kérdésekhez vezet.

Úgy gondolom, a két mű főként nyelvezete, retorikai alakzatai és jellemábrázolási technikái által válik a magyar dráma megújulási lehetőségei felé vezető útkeresés példájává.

KODOLÁNYI JUDIT

A Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa

„...a terv: irodalmi napilapot csinálni”

Illyés Gyula pályájának irodalomközéleti szempontból az egyik legaktívabb időszak volt az 1930-as évek elejétől az 1940-es évek végéig tartó két évtized, amelynek során több folyóirattal is szoros kapcsolatba került.

A *Válasz* és a *Nyugat* szerkesztőjeként tapasztalatokat szerzett különféle szerkesztési elvekről és gyakorlatokról, amelyeket azután kamatoztatott vagy éppen meghaladott, amikor később a *Magyar Csillag* főszerkesztőjévé vált.

Mind Illyés pályája és személyisége, mind a magyar irodalmi sajtó története szempontjából izgalmas az út, amelynek során Illyés az 1930-as évek elején vallott irodalomszemléletétől eljutott a *Magyar Csillag* szerkesztéséig. Előadásomban ennek a folyamatnak egy kiemelt időszakát szeretném részletesen vizsgálni: 1939 januárját, amikor felmerült a lehetőség, hogy Illyés átvegye a *Pesti Napló* főszerkesztői feladatait. Az eseményekről Illyés naplójából és visszaemlékezésekből nyerhetünk információkat, amelyek feltárják az író mozgató motivációkat, Illyés ambivalens, az irodalomközéleti szerepvállalást és az alkotó írói munkát egyaránt előnyben részesítő attitűdjét, és az esetnek az adott helyzeten túlmutató politikatörténeti és sajtótörténeti vonatkozásait. Forrásaink kritikus újraolvasása és elemzése egyúttal rávilágít az Illyés Gyula-hagyaték gondozásának, a hagyatékban található, még kiadatlan kéziratok szövegkorpuszba illesztésének és az új, szövegkritikai kiadások készítésének aktuális kérdéseire is.

I. nap, délután

A szolgálat nem szolgaság

Levezető elnök: Gróh Gáspár

EGYED EMESE

egyetemi tanár

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

„Gyerünk vidulni” – Illyés Gyula Racine-ként

Illyés Gyula több színpadra szánt művet írt és műfordítóként is jelentős életművet hagyott ránk, többnyire verseket. Franciából fordított a legtöbbet. *Pereskedők* című verses drámafordítása Jean Racine egyetlen komédiájának, a *Les Plaideurs*-nek magyar nyelvre ültetése. A kötet, amelyben a fordítás olvasható (*Racine összes drámai művei*), Illyés Gyula szerkesztésében és előszavával jelent meg, évszám nélkül. Az említett szerkesztői előszó azonban datált: Tihany, 1949 november 2. A kiadvány impresszumában a Franklin Könyvkiadó N. V. szerepel.

A sikeres francia mű – Arisztophanész *Darazsak* című, nyertes komédiájának Racine-féle udvari adaptációja 1668-ból – sikeressége ellenére is egyedülálló a klasszikus francia szerző pályáján; megírása után Racine visszatért a tragédiaíráshoz. Illyés Gyula értékrendjében a méltányosság, az írástudók, a kiszolgáltatottak és a hatalom hármassága, a nyelv már-már önálló működése és a történelmi közeg vagy a nyelvi-prozódiai gazdagság állandóan jelen van.

Mi indokolhatta tehát a magyar Racine-mű és a magyar Racine-kötet létrejöttét, publikálását, és van-e létjogosultsága ebben az esetben a modellkövetés hipotézisének? Ezekre a kérdésekre keressük a választ; az előadás a fordítás és a kötet általános bemutatása, továbbá kísérlet ezek korabeli aktualitásának vizsgálatára.

KULIN BORBÁLA

irodalomtörténész

Csokonai Színház, Debrecen

Illyés Gyula elsüllyedt színpada

Ha Illyés életműve az utóbbi évtizedekben a felejtés áldozata lett, a drámáira különösen igaz ez. Történelmi drámáit több évtizede nem játszották színpadon, s minthogy a drámák irodalomkritikai recepciótörténetének élénkebb szakaszai az előadásokhoz köthetők, elmondhatjuk, hogy drámáit tulajdonképpen több évtizedes teljes hallgatás övezi.

Dózsa György című drámáját 1985-ben a Szegedi Nemzeti Színház, a *Tisztákat* 1993-ban a Komáromi Jókai Színház, a *Különcöt* 1997-ben a Duna Palota, a *Fáklyalángot* (húsz év után) 2002-ben a budapesti Evangélium Színház, a *Kegyencet* (huszonnégy év után) 2014-ben a salgótarjáni Zenthe Ferenc Színház tűzte utoljára műsorra.

Előadásomban annak járok utána, e történelmi drámáknak milyen színpadi megvalósulásai és azoknak milyen visszhangjai voltak a kortárs, 50-es, 60-as évek magyar színpadán, s hogy a kritikák fényében hogyan „vizsgáztak” e darabok később a színházi szakma, illetve a közönség előtt. Emellett kísérletet teszek annak föltérképezésére, hogy a sokat emlegetett „Illyés-felejtésen” túl milyen más, színháztörténeti, esztétikai okai lehetnek annak, hogy az utóbbi évtizedek színházművészete nem mutat érdeklődést irántuk – nem megkerülve azt a kérdést sem, hogy e drámák vajon keletkezésük idején mennyire illeszkedtek a kortárs színházművészet tendenciáihoz. Egyúttal rámutatok arra, hogy egyes történelmi drámái esetében az értelmezési horizont bővítésével „leporolható” a történelmi példázat avíttóságának bélyege.

GRÓH GÁSPÁR

irodalomtörténész, szerkesztő
Magyar Szemle

Illyés Gyula, avagy nemzet a baloldalon

A háborút követő tavaszon a kamaszkor vége felé járó, de meg-hökkentően korán érő Illyés Gyula szülőföldjének irányát kereső forradalmisága és a Budapestről érkező agitátorok szónoklatai ismeretében látta meg, hogy a politikában ijesztően elszakadt egymástól a „nép” és a „nemzet”. Számára a kettő elválaszthatatlanul összetartozott. Úgy gondolta: a magyarság nemzeti önvédelme és a szociális igazságtétel nem választható el egymástól. 1919 viharos fordulatai megerősítették ebben. Megmaradt baloldal-nak, de elfogadhatatlan volt számára a kommunisták minden politikai törekvése. Elképzeléseiben és a népi mozgalom közéleti (politikai) működésében a két meghatározó problémakör elvá-laszthatatlanságának gondolatát képviselte. Nem volt forradalmár alkat, de meggyőződése volt, hogy forradalmi változásokra van szükség, amelyekben a két törekvés egymásra talál. Ez az elkép-zelés két, egymást követő rendszerben is szembefordította a hata-lommal: baloldalinak, de nem kommunistának lenni veszedelmes álláspont volt, aki a frontok közé kerül, arra két irányból lőttek.

Ezért lett Illyés mindig céltábla, ezért az ma is. Annál inkább, mert ösztönös diplomáciai képességei okán jóformán egyetlenként maradt párbeszédképes mindkét irányban.

Előadásomban azt a gondolkodásmódot kívánom bemutatni, amelyben a nemzeti elkötelezettség és baloldaliság nemhogy nem zárja ki egymást, de szorosan összekapcsolódik.

TÜSKÉS ANNA

irodalomtörténész
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet

Illyés Gyula művei a Nyugat Kiadó gondozásában

Az előadás célja bemutatni Illyés Gyula és a Nyugat Kiadó viszonyát, főként az ott 1928–1948 között ott kiadott tizenöt önálló könyve történetének tükrében.

A kutatáshoz számos forrás áll rendelkezésre: a könyvek kéziratai, gépiratai, levelezések, Illyés *Naplójegyzetei* és a Nyugat Kiadó iratanyaga. A költő és a kiadó közötti együttműködés első gyümölcse a *Nehéz föld* című verseskötet 1928-ban, s az utolsónak tekinthetjük az 1947-es *Franciaországi változatok* című útijegyzeteket vagy az eredetileg 1936-os Petőfi-életrajz 1948-as bővített, átdolgozott kiadását, illetve az ugyancsak 1936-ban először kiadott *Puszták népe* című szociográfia hetedik kiadását.

Számos más Nyugat-könyvben Illyés sajtó alá rendezőként és előszóval (Kosztolányi Dezső posztumusz, 1940-től kiadott művei; *Babits Mihály hátrahagyott versei*, 1941) vagy szerkesztőként (pl. *Babits emlékkönyv*, 1941; *Új magyar dekamerón*, 1942) vett részt. Előadásomban megvizsgálom az önálló könyvek keletkezéstörténet, a kiadást megelőző levelezést, a címválasztást vagy -változtatást, az anyagi háttérrel (finanszírozás, honorárium), a megjelenés időpontját, terjesztést, reklámozást, a kritikákat, az esetleges vitákat.

BENGI LÁSZLÓ

egyetemi docens

ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

Irodalomszemléletek összeütközése

Illyés irodalomfogalmának változása

Nyugat-beli esszéiben és kritikáiban

Az előadás Illyés Gyula rendkívüli terjedelmű életművén belül kettős módon vonja meg határait. Egyfelől a 20-as évek végétől induló bő évtizednek a *Nyugat*ban megjelent esszéit s kritikáit vonja vizsgálatának körébe, másrészt pedig az ezekben megjelenő irodalomszemlélet jellemzőire és alakulására összpontosítja figyelmét.

Jóllehet, minden lehatárolás óhatatlan veszteségekkel jár, ebben az időszakban a Nyugat bizonyosan Illyés irodalomkritikai gondolkodásának egyik legfőbb, ezért sok szempontból reprezentatívnak tekinthető fóruma volt. Mindemellett olyan időszokról van szó, amelynek folyamán erőteljesen érzékelhető az írónak az avantgárd mozgalmakhoz fűződő szellemi és művészi kapcsolata, miközben az avantgárd utáni, tehát annak hatásától nem függetleníthető, de annak keretein túllépő modernség kifomálódásának lehet az olvasó tanúja. Természetes, hogy ez a folyamat nem választható külön Illyés gondolkodásának további rétegeitől, szélesebb távlatától sem. Illyés ugyan nem ellentmondásoktól mentesen értelmezte át az avantgárd fölfogás némely alapvonását, különösen az író helyzetét illetően, mégis olyan kiegyensúlyozott irodalomszemlélet felé tapogatózott, amely perspektivikus lehetőségek megnyílásának esélyével tudta (volna) újrendezni a magyar irodalomtörténeti hagyományt.

BALOGH GERGŐ

egyetemi adjunktus

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

A fiatal Illyés Gyula szerelmi költészetéről

Illyés Gyula első verseskönyve, az 1928-as *Nehéz föld* nem csupán irodalmi belépő volt, hanem a szürrealista versalkotási technikáktól való „lassú elfordulás” egy állomása is. Ez a fokozatosan végbemenő fordulat tette lehetővé, hogy a költő a párizsi korszak avantgárd műfordítói tevékenysége által inspirált szürrealista kísérleteket hátrahagyva már a szerelmi megszólalás sajátosan illyési, hiszen a századforduló esztétizmusától – formai értelemben is – eltávolodó, népművészeti és avantgárd hatásokat egyaránt integráló formáját vigye színre.

II. nap

Itt élned kell

Levezető elnök: Pécsi Györgyi

VASY GÉZA

nyugdíjazott egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Az Illyés-életmű fogadtatástörténete a 21. században

Az 1902 és 1983 között élt alkotóművész a 30-as évek derekától egyre nagyobb elismertségre tett szert, 1945-től pedig az ország egyik legfontosabb, legjelentősebb, tankönyvekben is bemutatott művésze lett. Halála szinte nemzeti gyászsnak minősült. Azt írták róla, hogy ő volt az utolsó nemzeti költő. Mély tisztelet övezte, sokan hivatkoztak rá, elemezték, értelmezték műveit.

Az ezredvég legutolsó néhány esztendejében Illyés munkásságának értelmezésében gyökeres változás vette kezdetét. Az 1993-ban megjelent, az 1945 utáni magyar irodalom történetét tárgyaló munkájában Kulcsár Szabó Ernő az elismerés hangján értekezett Illyésről, de az 1997-es szekszárdi Illyés Gyula-konferenciát megnyitó előadásában úgy látta, hogy a jelenkort nem tudja megszólítani.

Az Illyés-hagyomány azért még tovább élhetett. 2002-ben, a centenáriumi esztendejében számos tudományos tanácskozás zajlott, könyvek serege jelent meg. 2001-ben Ozorán megnyílt egy állandónak nevezett életmű-kiállítás. Aztán évről évre csökkent Illyés jelenlétének még a lehetősége is. Az életmű-kiállítást felszámolták, turistalátványossággá alakították.

A fővárosi Illyés Archívum feladata volt, hogy rendezze a hagyatékot, készítsen bibliográfiát – az MTA Irodalomtudományi Intézetének részeként. Az intézet anyagi okokból lemondott az Illyés Archívumról. Anyagát beolvastották az MTA könyvtárába.

A posztmodern korszak szemléletét felvállaló irodalomtörténészek körében sorra jelentek meg az Illyés-életművet lényeges fenntartással kezelő írások. Még a 20. század egyik alapművének számító *Egy mondat a zsarnokságról* is kapott fanyalgó említést egy akadémiai kézikönyvben.

Kérdés, hogy az új nemzeti alaptanterv szemlélete – Illyés nem tartozik a 20. század legfontosabb alkotói közé – hogyan tükröződik majd az irodalomtankönyvekben?

N. HORVÁTH BÉLA

professzor emeritus
Pécsi Tudományegyetem

Illyés és a hatalom

1958

A népi írókról szóló politikai állásfoglalás keletkezési körülményei nagyrészt ismertek. A megbírált írók hozzászólásai – vagy azok változatai – 1989 óta olvashatók. Így Illyés meglehetősen rövid, ám koncepciózus és elegánsan érvelő írása is. A szöveg fontos reprezentánsa Illyés és a hatalom játszmáinak, politika- és társadalomtörténeti kontextusú értelmezése megkerülhetetlen.

Az állásfoglalás egy hatalmi politikai folyamat része, a leszámolás, a rendteremtés sajátos ideológiai és adminisztratív aktusa. Ugyan bírál, elítél, fenyeget, de zárszavában mégsem a retorzióról, hanem a kiegyezés, a megegyezés módozatairól szól. Ennek – formális – szimbolikus aktusa volt az is, hogy az érintetteknek felajánlották a hozzászólás lehetőségét. Akik jobbra éltek is ezzel, ám észrevételeik nem jelenhettek meg az anyagban.

Illyés röviden, a tényekre szorítkozva ír, azaz szinte elutasítja a felkínált lehetőséget, őrizve a hallgatás pozícióját. Válasza egy rövid tézis a népiség tartalmáról, s a népi mozgalomról. Kitágítja az értelmezési kört, s negligálja a munkaközösség anyagának marxista, osztályalapú értelmezését, az ő értelmezői centrumában a nemzet áll, a magyarság. Ezért is mondhatja, hogy a népiek igazi eszméi, amit lapjaik is képviseltek, a magyarság sorskérdései.

Illyés szellemi pozícióját nemcsak válaszában nyíltsága, konfrontatív jellege mutatja, hanem az is, ahogy véleményét a hatalom tudomására hozta (személyesen Aczélnak is). Persze ehhez hozzájárult a hatalom kiszámított, manipulatív politikája. Az állásfoglalás ugyan visszamegy a Horthy-korszakba, valójában azonban a forradalomban játszott szerepükért marasztalja el a népieket – de csak verbálisan. Az igazi ellenség most a „nagypolgári” értelmiség, őket ítélik el látványosan a „nagy íróperben”. Másrészt a hatalomnak (kulturális) legitimációjához szüksége volt a „tihanyi, sajközi Parnasszusra”. A hatalmi diskurzusban releváns értelmiség ugyanis az elit kultúrát, különösképp az elit irodalmat preferálta.

KOVÁCS ISTVÁN

Széchenyi-díjas történész, Prima Primissima díjas költő
az MMA elnökségének tagja

Illyés Gyula: *Ozorai példa* – vers, színmű, tévéfilm

Irodalmunknak aligha van képviselője, aki érzelmileg, tudatilag és tárgyismeretben oly szorosan kötődött volna az 1848–49-es forradalomhoz és szabadságharchoz, mint Illyés Gyula. Kétségtelen, hogy e vonatkozásban legkiemelkedőbb műve Petőfiről írott monográfiája. Szorosan kötődik hozzá a bonyolult előtörténetében a korra jellemző, de színvonalában mégis kiemelkedő *Feltámadott a tenger* című film, amelynek alapjául a Bemet és Petőfit megjelenítő *Két férfi* című munkája szolgált. És persze *Az áruló* című dráma, amely ugyan a korszak kommunista hatalma által osztályharcos alapon, de az évszázados előítélet hálójában vergődő közvélemény által továbbra is elítélt Görgey képét vázolja fel, azonban felvillant benne olyan vonásokat, amelyek a kiátkozott tábornok zsenialitására utalnak, s ezzel mintegy kérdőjeleket aggat a gondolkodásra igényes elmékre.

Az illyési életmű 48-at megidéző részébe sorolható az 1950-es évek elején született *Ozorai példa* című verse és színműve, amelyből ugyanezen címmel 1973-ban tévéfilm is készült. Az előadás az előzmények ismertetése nyomán elsősorban a versről szól, amelynek első fele szinte történészi pontossággal ismerteti a szabadságharc egyik legnagyobb győzelmét. A negyedik szakasz azonban mintegy filmes „átúszató” snittel a jelenbe emeli a költőt. Az ötödik versszak a Rákosi-korszak emberpróbáló viszonyait villantja fel, míg a verset lezáró versszak mintha az *Egy mondat a zsarnokságról* „utóéneke” volna, s előhangja az 1956-os forradalomnak:

Ha lesz jövő, hadat talál helyünkön –

Legyőzhetetlent, ha mind itt veszünk.

STURM LÁSZLÓ

irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi docens
ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ, Szombathely

A próbatétel helye, a gyengék igaza

Illyés Gyula: *Szembenézve* című kötete

Illyés Szembenézve című verseskötetére kevésbé figyelt eddig a kutatás. Pedig a 30-as évek végén és a 40-es évek elején keletkezett költemények színvonalukban is figyelemre méltóak, ráadásul egy sajátos válsághelyzet, világtörténelmi katasztrófa feldolgozásai. Ezenkívül a kötet magába sűríti az érett Illyés-művek jellegzetességeit, erőnyeit: a látszólag egyszerűen érthető, akár prózáinak tetsző darabok is egy-egy zavarónak tetsző mozzanattal kizökkentik a gépies olvasásmódot, és a költői világkép mélyebb rétegeibe vezetnek; a halálfélelem leküzdése életmódot és kultúrát alapoz meg; a közösségtapasztalatból ered a létbizalom; a természeti örök körforgásból kiemelkedni a nemesítő munka segít; a helyzet átlátása és alakítása együtt képezi az eszményt, és a költészet is ebbe kapcsolódva nyer értelmet. Ezek és hasonló belátások végig jelen vannak a kötetben és az életműben, a szakirodalomban nem is számítanak újdonságnak. Egy kötetben belül azonban jól kimutathatók a világszemlélet belső összefüggései, poétikai kihatásai. Az is kiderül, hogy az illyési személyiségeszmény az áldozatvállalás – többnyire nála is jézusi – kötelességén nyugszik. Mindezek lehetővé teszik számára, hogy az életkori válság és az apokaliptikus történelmi szituáció ellenére józan maradjon, a közelgő pusztulás közegében is legyen ereje a mégis megmaradó esélyek költői tudatosítására. Ez a fajta – Illyésre oly jellemző – „mégis-morál”, a bölcs, ám a cselekvésről nem lemondó rezignáció megeleveníti a költői hagyományt is, számos utalással kapcsolódik az alkotó elődeihez (például Arany Jánoshoz).

MÓRO CZ GÁBOR

tanár, irodalomtörténész

Az öregségprobléma alapvonalai Illyés Gyula esszéisztikus írásaiban

Illyés Gyula 1969-ben jelentette meg *Kháron ladikján* című munkáját. A kötet tárgyát illetően maga a szerző orientálta olvasóit azzal az előzékeny gesztusával, hogy könyvének alcímet is adott: „*vagy az öregedés tünetei*”. A paratextus által jelzett írói témaválasztás, amely a korabeli befogadók számára szokatlannak tűnhetett, a hazai széppróza történetében nem volt teljesen előzmény nélküli. Kevesen tudják, hogy harminchét évvel korábban, 1932-ben látott napvilágot Nagy Endre fegyelmезetten felépített, szellemes és könnyedsége dacára valóban irodalmi igényű nagyesszéje, az *Öregek kalauza*, amely alighanem az első öregség tematikájú könyv magyar író tollából. 1969-ben természetesen ez a szöveg már elfeledettnek számított, de megjelenésekor nem maradt visszhangtalan: Kárpáti Aurél a *Nyugat* folyóiratban az elismerés hangján szólt róla. Nem elképzelhetetlen, hogy a 30-as években a *Nyugat* köréhez (is) tartozó fiatal Illyés olvasta Kárpáti recenzióját, sőt, magát a Nagy Endre-esszét is.

A szerzője által „esszé-regényként” meghatározott 1969-es mű nem az egyetlen olyan prózai alkotása Illyésnek, amely az öregség (vagy az öregedés) problematikája köré szerveződik. E vonulathoz tartozik a *Kháron ladikján* három, életművön belüli pretextusa: két alkalmi írás a hagyatékból, nevezetesen az 1962-re datált *Az öregség hasznáról*, illetve ennek hosszabb, átdolgozott változata, a valamivel 1962 után (?) keletkezett *Az öregedés hasznáról*. Válasz ünnepi köszöntésre; továbbá *Az öregedés tünetei* című interjú, amelyet Asperján György készített Illyéssel 1968-ban. Ide sorolható még a naplóíró Illyés Gyula három, 1972-re datált jegyzete, amelyeket a szerző címmel is ellátott: *Tovább a ladikon*; *Az öregedés nagy komédiája*; *A Pokol*. Az utóbbi szövegek, amelyek a Kháron... folytatásának vagy függelékének is tekinthetők, a *Naplójegyzetek 1961–1972* című, 1989-ben, posztumusz kiadott kötetben kaptak helyet. Ennek megfelelően: a prózaíró-esszéista Illyés öregségfelfogását tárgyaló előadásom nem kizárólag a Kháron ladikján szövegére fókuszál, hanem a fent említett írásokat is bevonja az értelmezés körébe.

BÁNKI ÉVA

író, irodalomtörténész, egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem

A bizonytalankodás útvesztőiben

Az idős Illyés versnyelvének posztmodern sajátosságairól (*Hódolat a szigeti Zrínyinek*)

Nem vitatkozva az Illyés-kutatás eredményeivel, előadásomban az idős költő versnyelvének, költői mondatszerkesztésének néhány vonására hívnám fel a figyelmet. Ezek közül kiemelném a hagyományhoz való játékos viszonyt, a rengeteg „kiszólást”, a kihagyásokra, a „roncsolt” vagy éppen hiányos mondatokra épülő versnyelvet, az akkori magyar lírában szokatlan perspektíva-, tempó- és nézőpontváltásokat, a (talán) a prózából átemelt szabad függő beszédet, a köznyelvi és archaikus, patetikus elemek már-már bizarr keverését, az egyszerű tanulságot kereső befogadó folyamatos elbizonytalanítására való törekvést. Érdekes, hogy ez a groteszk „játékosság”, ez a szándékos többértelműség, elbizonytalanítás leggyakrabban épp Illyés közéleti vagy a közéletiséget, saját költőszerepét tematizáló versekben jelenik meg. Ráadásul ezek a szabadversek nemcsak a magyar szintaxis és verstan szabályait kezelik „szabadosan”, hanem meghökkentő viszonyt tételeznek fel a magyar történelmi és irodalmi hagyománnyal is, Illyés kanonizált alkotások (és bevett igazságok!) szokványos értelmezését képes – egyetlen jelzővel vagy hangsúllyal – problematizálni, vagy éppen „kibillenteni”.

Előadásomban egyetlen vers, a *Hódolat a szigeti Zrínyinek* elemzéséből kiindulva szeretném az idős Illyés versnyelvét, hagyományfelfogását néhány új szempont alapján vizsgálni.

A konferencia szakmai felelőse: Pécsi Györgyi akadémikus,
a Művészetelméleti Tagozat levelező tagja

Konzulens: Gróh Gáspár, a Művészetelméleti Tagozat
nem akadémikus közgyűlési képviselője

A Művészetelméleti Tagozat vezetője: Dr. Solymosi-Tari Emőke

© Magyar Művészeti Akadémia

© Szerzők

Kiadja a Magyar Művészeti Akadémia, 2022-ben

www.mma.hu

Felelős kiadó: Vashegyi György, elnök

Kiadványterv: Protzner György

A címlapfotó Móser Zoltán munkája.

Nyomdai munkák: Crew Print Kft., 1067 Budapest, Eötvös u. 9.

Ügyvezető igazgató: Szamos Tamás

MM